

ОБРЕДНИ КРСТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ „УЈЕДИЊЕЊЕ ИЛИ СМРТ“

Фебруара ове године Историјски музеј Србије добио је на поклон од Емилије-Еме Илић, из Београда,¹ обредни крст организације „Уједињење или смрт“, познатије под именом „Црна рука“² (ИМС, инв. бр. 3501, 22 × 17 × 2 cm).

Као што је познато, организација „Црна рука“ била је врло конспиративна. Па ипак, за њу се знало, и то не само у јавности. Чак су постојали и непосредни контакти чланова организације и неких чланова владе, јер је деловање многих политичара било, у крајњој линији, усмерено ка једном циљу: ослобођење и уједињење. С тим у вези занимљиво је поменути запажање америчког изасланика у Београду; 1909. године он пише: „Има нечег трагичног у садашњем положају Србије. Читава нација је спремна да умре, или да победи у остварењу националног циља.“³

У организацију „Уједињење или смрт“ улазило се по врло строгом избору. Такође су и правила понашања била врло строга. Тако у члану 30. Устава стоји: „сваки члан треба да зна да ступањем у организацију губи своју личност: он не може да очекује славе, никакве личне користи — било материјалне било моралне. Према томе, ко од чланова покуша да искористи организацију за своје личне, класне или партијске интересе — казниће се. Ако из тога произађе штета за организацију, казниће се смрћу.“⁴

У организацију се улазило под специјалним условима, предвиђеним чланом 3. Пословника. Овај члан гласи: „Чим члан организације придобије пет нових чланова, односно три, он заједно са њима полаже заклетву. Заклетва се полаже на овај начин: Члан оснивач одређује договорно са својим оснивачем, . . . време и место где ће се заклету са својим друговима. Соба у којој се врши заклетва налази се у мраку. У средини собе је сто застрт црним платном. На столу је крст, нож и револвер. Собу осветљава мала воштана свећа . . .“ Онај који је довео нове чланове упознаје их са Уставом и Пословником. Пита их, пристају ли да положе заклетву. Уколико пристају, тада се из суседне просторије појави маскиран човек, пред којим полажу заклетву, потпишу се на списак, а он им руком честита, па исто тако тајанствено оде као што је и дошао, а да не проговори ни речи, нити покаже лице. Овим поступком онемогућена је провала организације, јер су се међусобно познавали нај-

¹ Емилија-Ема Илић је супруга Живојина Илића, официра. Била је чланица Народнoг позоришта у Београду. Ми јој и овом приликом захваљујемо на поклону, као и на предусретљивости и сарадњи.

² Организација „Уједињење или смрт“ створена је маја 1911. године. Од радикала је названа „Црна рука“. Пошто су у њу били укључени поред Алиса и други чланови завереничке групе из 1903. године, она се у извесном смислу везује за тај догађај. Они завереници који су остали изван организације, а били су везани за двор, називани су „контраћи“ или „Бела рука“ (М. Ж. Живановић, Пуковник Анис, Београд, 1955, стр. 96).

³ В. Дедијер, *Сарајево 1914*, Београд, 1966, стр. 625.

⁴ М. Ж. Живановић, исто, стр. 670.

више шест чланова. Оскар Тартаља забележио је начин како је примљен у организацију, и он је истоветан са описом у Пословнику.⁵

Од предмета из обреда при ступању у организацију „Уједињење или смрт“ сачуван је само крст. Крст је сачуван у породици официра и члана организације Живојина Илића.⁶ Према казивању Емилије Илић, до другог светског рата у породици су чувани и револвер, нож и мантил. Револвер је Ж. Илић понео са собом у заробљеништво, у Немачку, где је загубљен. Нож и мантил су остали код његове тетке, Злате Пазарац, где им се такође губи траг.

Крст је грчког типа, израђен од дрвета са позлатом. Представа Распећа, у уљу, изведена је према западњачкој иконографији.⁷ Крст је, вероватно, поручен 1911. године.⁸

На полеђени крста Живојин Илић је, 1964. или 1965. године, црним тушем исписао следећи текст: „Уједињење или смрт, Црна рука, основана 9 — V — 1911 г. Ратом ликвидирана 7 — IX — 1917. Од 11 оснивача: Драгутин Димитријевић — мајор, Војин Танкосић — војвода, Богдан Раденковић — конзул, Љуба Јовановић-Чупа — новинар, М. Гр. Миловановић — пуковник, Велимир Вемић — кап. Режиер Жика Илић. Секретар Радоје Лазић. Уписано 517 чланова. Последњи чланови заклет и реквизици остали у стану Жике Илића, Режиера, у Босанској ул.⁹ бр. 52. Српска војска 1918 г. остварила Програм Црне руке, Ослобођење и уједињење.“¹⁰

⁵ Оскар Тартаља, *Велеиздајник*, Загреб — Сплит, 1928, стр. 25; М. Ж. Живановић, *Пуковник Алис*, стр. 674.

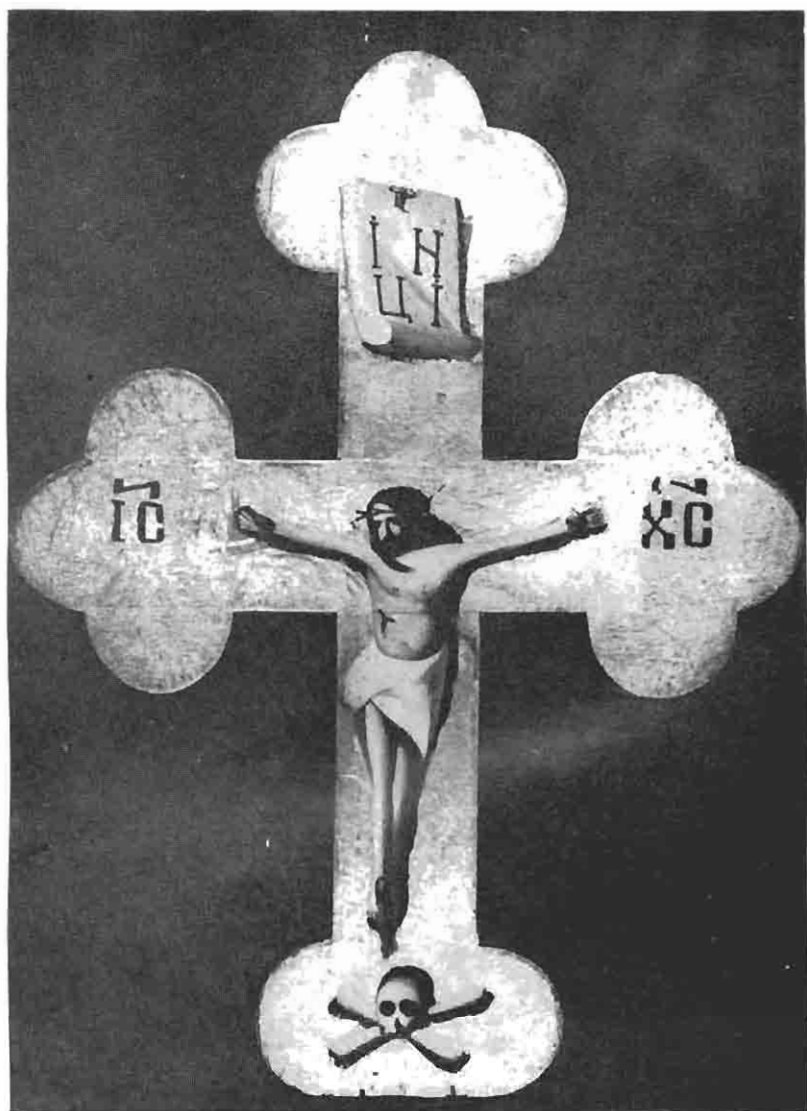
⁶ Живојин Илић, син Милана Миљковића, учитеља, рођен је у Крушевцу 1882. Мада се отац, као социјалиста, противио томе, Ж. Илић се после другог разреда гимназије уписао у Војну академију. Нижу војну академију завршио је 1900—1903, а вишу 1909—1911. Као учесник балканског рата рањен је у Кумановској бици. Похађао је Вишу интендантску школу у Паризу 1913—1914, али се због избијања првог светског рата вратио у земљу. За време првог светског рата био је на дужности помоћника интенданта Друге армије, у чину капетана I класе. Од војводе Степе Степановића, 1915. године, добија препоруку за полагање чина мајора, али је демобилисан због чланства у организацији „Уједињење или смрт“. При демобилизацији налази се на дужности шефа Провијантског одсека Министарства војске. Још као академац оцењен је као „предан, искрен, отворен. Нарави живље. Интелигенције јаче“. Одликован је више пута. Између два рата бавио се трговачким и предузимачким пословима. У резерви напредовао је до чина мајора, и као такав је заробљен 1941. године. У заробљеништву је све време био у логорима Нирнберга и Хамбурга. После другог светског рата радио је у Инвалидском одсеку Министарства народне одбране. Умро је марта 1972. (подаци из личних докумената Ж. Илића и по сећању његове сугрупе Еме). Живојин Илић је у организацију „Уједињење или смрт“ ступио маја 1912. године. На Вемићевом списку налази се под бројем 443 (група 421). Такође се налази и на списку демобилисаних официра, чланова организације. На Солунском процесу саслушаван је као сведок (М. Ж. Живановића, *Пуковник Алис*, стр. 678, 704; *Тајна превратничка организација*, Солун, 1918, стр. 604).

⁷ То да је представа Распећа изведена према западњачкој иконографији може се, вероватно, повезивати са чињеницом да је један од иницијатора организације „Уједињење или смрт“ био теолог (Богдан Раденковић). Претпостављамо да је реч о намерној давању симболике јединства и у крсту: облик православни, иконографија католичка.

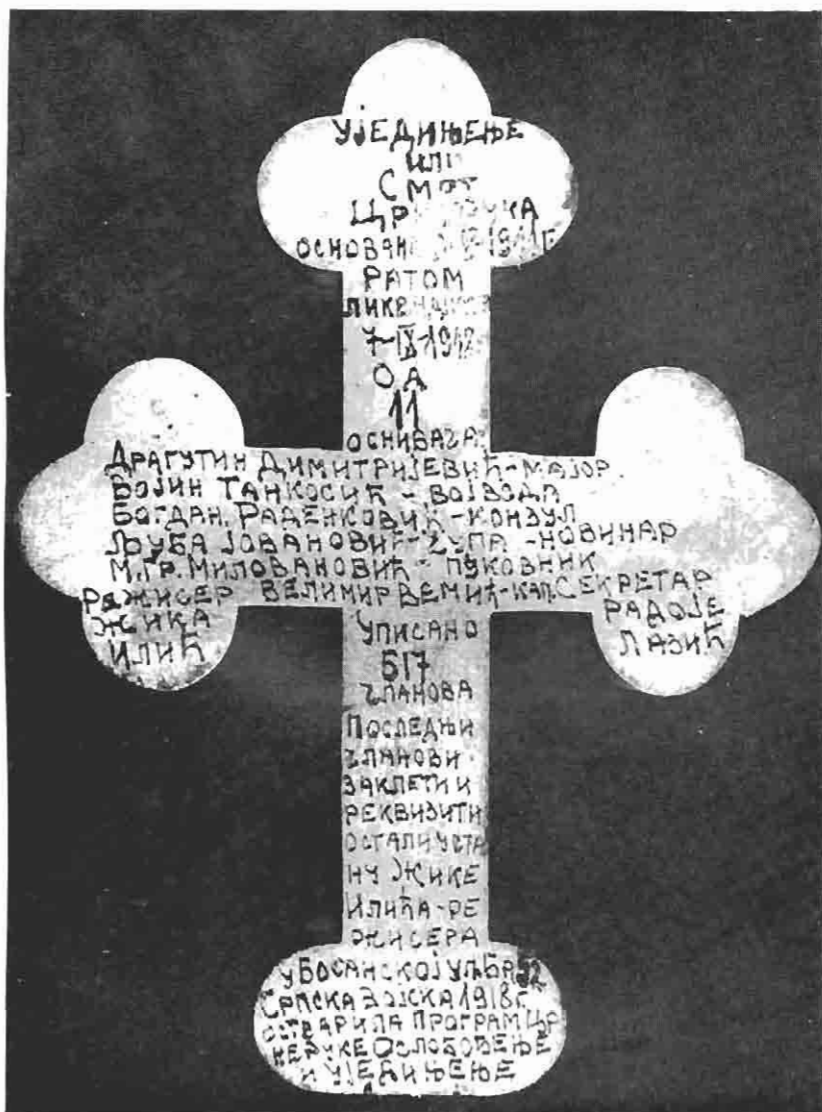
⁸ Опис крста дала је Љиљана Мишковић, историчар уметности.

⁹ Према сећању Емилије Илић, то је данас кућа са бројем 46 у Улици Гаврила Принципа.

¹⁰ Илићи су за овај крст, 1970. године, наручили специјалну малу витрину: висине 29 см, основике 29 см, ширине 21 см. Израђена је од материјала за рамове (дрво са позлатом).

Обредни крст организације „Уједињење или смрт“
(предња страна)

Обредни крст организације „Уједињење или смрт“
(задња страна)

Поводом овог текста треба учинити неке напомене.

Пре свега, овде нису поменути сви чланови Врховне централне управе који су потписали Устав организације. Нису поменути: Илија Радивојевић-Чича, мајор, активни учесник преврата из 1903. и председник организације; Чедомир Поповић, капетан; Илија М. Јовановић, војвода пчињски, капетан и Милан Васић, мајор. Према списку који је пронађен код Вемића, 11. је Радоје Лазић, мајор, код Илића наведен као секретар. Да ли је Живојин Илић, како он бележи, био режисер? У постојећим документима такво звање се не помиње, а Илић није био у Врховној централној управи. Међутим, како по Пословнику организације онај пред којим се полаже заклетва није ни морао бити члан Управе, већ само „члан неке од виших група, који је за то нарочито одређен“, може се претпоставити да је Илић био одређен за режисера, тј. за личност која је обављала обред заклетве. Он је својој супрузи Емилији причао о томе да је био тај пред којим су примљени последњи чланови организације, као што стоји и на крсту. Отуда су реквизити и остали у породици Илића.

Као и у списку В. Вемића, првог секретара организације, Живојин Илић бележи на крсту да је било уписано 517 чланова. Пошто је он последњи који је уписао чланове у организацију, тиме је, свакако, и најпозванији да каже тачан број чланова, о чему је било разних мишљења. Илић није имао разлога да крије њихов број. Напротив, бележио је овај текст у време када је иза себе имао завршену обнову Солунског процеса и књиге на ову тему од М. Ж. Живановића (*Пуковник Апис*), В. Дедијера (*Сарајево 1914*) и Оскара Тартаље (*Велеиздајник*). Уз то, то је и време када се о овој организацији могло говорити без последица по личну egzистенцију.

Б. Митровић

DAS RITUALE KREUZ DER ORGANISATION „VEREINIGUNG ODER TOD“

In dieser Darstellung ist die Beschreibung des ritualen Kreuzes der Organisation „Vereinigung oder Tod“, bekannter unter der Bezeichnung „Schwarze Hand“ gegeben.

Die Organisation war nationalistisch und kämpfte für die Befreiung und Vereinigung des serbischen Volkes in einen einheitlichen Staat. Die Hauptkämpfer der Organisation waren Dragutin Dimitriewitsch-Apis, Ljuba Jowanowitsch-Tschupa, Vojin Tankositsch, Bogdan Radenkowitsch und andere.

Das Kreuz ist, neben der Pistole und dem Messer, ein Teil der Reliquie, auf die sich die Mitglieder der Organisation gelegentlich der Aufnahme in die Organisation, verschworen haben. Es ist bei dem „Regisseur“ der Organisation, dem Offizier Schiwoin Ilitsch aufbewahrt worden und seine Frau Emilija hat es dem Museum geschenkt.

Dj. Mitrović